

Демократические трансформации украинского общества в зеркале общественного сознания / Донецк. гос. техн. ун-т. – Донецк, 1998. – 73 с.

УДК 324:32.019.51

ВИБОРИ ЯК МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИЧНОГО МІФУ В ПОСТРАДЯНСЬКИХ КРАЇНАХ

Н. Пробийгорова

У статті аналізуються вибори як механізм реалізації політичного міфу. Сучасний політичний міф розглядається як засіб маніпуляції, консолідації суспільної свідомості та легітимації владних структур. Підкреслюється, що процеси формування та руйнації політичних міфів значно інтенсифікуються в умовах суспільних трансформацій

Ключові слова: вибори, політичний міф, пострадянський простір, міфологізація політичної свідомості.

The paper analyzes elections as a mechanism of realization of a political myth in the countries of post-Soviet space. Modern political myth is reviewed as a method of manipulation and consolidation of public consciousness and legitimation of power structures. The author accentuates that the processes of forming and ruining of political myths are more intensified under conditions of social transformations.

Keywords: elections, political myth, post-Soviet space, mythologization of political consciousness.

Теза про те, що сучасне політичне життя наповнене міфами, сьогодні ні в кого не викликає сумніву. Ренесанс міфу в політичній свідомості ХХ ст. зумовлений масовізацією та інтенсивною інформатизацією суспільства. Актуальність проблеми міфологізації сучасної політичної свідомості як елемента пострадянської культури пояснюється тим, що на даному етапі ідеологічного виробництва міфотворчість, особливо політична, використовується як засіб маніпуляції, консолідації суспільної свідомості та легітимації

владних структур. Сучасний політичний міф – один з найважливіших механізмів впливу на свідомість суспільства, і тому він стає важливим фактором не тільки національної політики, ідеології, а й людського буття взагалі. Сьогодні поняття «політичний міф» або «політична міфотворчість» часто вживаються в підкреслено негативному значенні – як свідоме викривлення політичних та історичних реалій з метою реалізації власних егоїстичних інтересів, тобто як засіб обману. Штучно сконструйовані міфи є поширеним засобом маніпуляції масовою свідомістю. Проте спектр дії процесу міфотворчості є більш широким. Так, міфи є засобом вираження інтересів соціальних груп, шляхом пошуку власної ідентичності, легітимації певних соціальних практик тощо. Процеси формування та руйнації політичних міфів значно інтенсифікуються в умовах суспільних трансформацій, що пояснюється специфікою даного середовища. Політичний міф є невід’ємною частиною життя сучасних суспільств пострадянського простору, тому механізми цього процесу, одним із яких є вибори, потребують докладного вивчення.

Слід зауважити, що саме вивченням проблеми міфологізації сучасної політичної свідомості науковці, зокрема вітчизняні, цікавились небагато. Особливе місце в цих дослідженнях займають праці Е. Кассірера «Міф про державу» [2], К. Хюбнера «Істина міфу» [7] та Р. Барта «Міфології» [1]. Представники різних шкіл і напрямів філософії по-різному розглядають природу і сутнісні риси міфологічної свідомості. Психоаналітики З. Фрейд та К. Г. Юнг роблять акцент на несвідомому в міфах. Французький етнограф Л. Леві-Брюль убачає коріння міфів в абсолютно іншій, порівняно із сучасною, спрямованості мислення людини. Його опонент структураліст К. Леві-Стросс доводить, що принципово міфологічне мислення не відрізняється від усвідомлення світу сучасною наукою, просто самий світ за часів міфології був іншим.

В українській політичній думці проблема політичного міфу як фактора розвитку сучасної політичної свідомості досліджена не повною мірою. Серед вітчизняних науковців, які працювали над вказаною темою, хотілося б відзначити дисертаційне дослідження Д. Усова «Міфологізація свідомості в сучасному суспільстві» [5], у якій автор зазначає, що політичні міфи відіграють особливу роль у суспільній свідомості, у них немає особливого міфологічного ставлення до світу, а також монографію Ю. Шайгородського «Політика: взаємодія реальності і міфу» [9], в якій автор досліджує

теоретичні, методологічні та практичні аспекти політики крізь призму взаємодії наукових і міфологічних її складових, розкривається сутність політичного міфу, його роль у формуванні політичної свідомості і політичного буття. Окремі аспекти міфотворчості знайшли висвітлення в роботах М. Еліаде, О. Донченко та Ю. Романенко, О. Яцунської, С. Кара-Мурзи, Т. Рассадіної, С. Лебедева, О. Макарової, Д. Усова, П. Гуревича, Д. Дадаяна, О. Заздравної, Т. Паніотової та інших, які дослідили феномен архетипів, що лежать в основі будь-яких міфів. Також проблемами політичного міфу, міфологізації сучасної політичної свідомості різною мірою займалися такі українські дослідники, як О. Бабкіна, І. Кравченко, Ю. Левенець, Я. Любимий, О. Мішучков, Т. Ніколаєва, А. Орлов, Ю. Осаченко, Г. Почепцов, О. Рафальський.

Однак нині, на жаль, відсутня концепція, яка б забезпечувала комплексне уявлення про механізми реалізації політичного міфу. Тому метою цієї роботи є аналіз механізмів реалізації політичних міфів в аспекті суспільних трансформацій. Саме цим обумовлена постановка завдання статті - як аналіз процесу виборів як механізму реалізації політичного міфу в країнах пострадянського простору.

Розглядаючи міф як феномен сучасної політики, необхідно звернутися до поняття «політичний міф», яке вживають усі дослідники сучасного міфу. Аналізуючи різні визначення цього поняття, можна виокремити два шляхи його інтерпретування.

Перший шлях полягає в тому, щоб, визнаючи міф як невід'ємний елемент буття людини, зробити висновок, що міфи існують і в сфері політики. Тобто політичні міфи - це міфи, які існують у політичному житті суспільства. Основою такого визначення є сфера існування і функціонування міфів. Другий шлях полягає в тому, щоб визначити політичний міф як явище, яке характеризується певними ознаками і функціями, котрі притаманні саме цьому феномену і вирізняють його з усього масиву сучасних міфів.

Ми ж за основу візьмемо визначення цього поняття авторами «Політологічного енциклопедичного словника». На їхню думку, «політичний міф – стійке духовне утворення із штучно створеною уявою про реальні соціально-політичні феномени і дії, навмисно або ненавмисно прикрашені різними умоглядними висновками, вигадками, фантазією... містить у собі перекручений і містифікований образ конкретної політичної й економічної ситуації, характеризується наявністю ілюзій (нездійснених надій, мрій) і

утопій (нереальних, не здійснених на практиці планів соціальних перетворень)» [4, с. 360].

Виходячи з цього визначення, спробуємо з'ясувати структуру міфу.

Сучасний вчений В. Полосін пропонує такі складові:

1) архетип якої-небудь ситуації, пов'язаної зі здійсненням заходів соціального регулювання і примусу («якщо... то...»);

2) зміст конкретного досвіду, емпірично отриманого в ситуаціях, об'єднаних даним архетипом;

3) систему алегоричних образів, функціональна символіка яких співвідносить «бажане» з «належним», тобто зі сформованим архетипом [5, с. 255].

Аналізуючи інші визначення поняття «політичний міф», до його структури можна додати такі елементи як: стереотипи поведінки, мотиваційну потребу, ціннісну складову, комунікативність і атрибуцію. Тобто політичний міф є формою синтезу міфологічної і політичної свідомості, емоційно-забарвленою чуттєвою уявою про політичну дійсність, яка значною мірою заміщує і витісняє реальну уяву про неї.

У сучасному політичному житті країн політичні міфи створюються відповідно до плану. Яскравим прикладом цього є виборчі політичні міфи, які не виникають мимоволі та не є продуктом неприборканої уяви. Навпаки, вони являють собою штучні утворення, створені вмілими і спритними «майстрами». Отже, формування виборчого міфу починається з визначення його раціональної концепції та фактів, що її доповнюють. Безумовно, політичний міф повинен базуватися на певному архетипі, який забезпечує його життєздатність та функціональну силу. Значимість політичного міфу полягає в можливості викликати на поверхню політичних процесів той архетип, який дозволить задати визначений мотив діяльності – через політичну рекламу, ритуал, містерію.

Сьогодні важко уявити політичну діяльність, котра цілком ґрунтувалася б на раціональних засадах. Ідеологія лише як раціональна конструкція не забезпечить успішної реалізації політики, досягнення політичних цілей. Потреба сучасної людини в цілісному та зрозумілому світобаченні породжує (відроджує) міф.

Етап практичного втілення результатів міфотворчості в життя пов'язаний із застосуванням багатьох прийомів. Ці прийоми найчастіше спрямовані на такі сфери, як міфологізація особистості (створення образу героя), міфологізація групи людей

або суспільного класу (політичної партії, рок-групи, робітничого класу), міфологізація події (Перемоги 9 травня 1945 р., подій 11 вересня 2001 р.), міфологізація ситуації (наприклад, революційної або електоральної), міфологізація історичного періоду (міфи про «славетне минуле», «Золотий час»).

Розглядаючи політичну міфотворчість, виникає запитання: як на практиці реалізується створений міф, які існують механізми його втілення в політичне життя суспільства.

На нашу думку, одним із механізмів впровадження політичного міфу є виборчий процес. Яскравим прикладом сьогодення є країни пострадянського простору. На початку XXI століття майже у всіх пострадянських державах пройшли «кольорові» революції, що значно відрізняються від «оксамитових» революцій 1989 року, які відбувалися в інших соціально-політичних реаліях – в умовах посткомунізму. Один із міфів, який було створено в цих країнах, – це загальний привід посткомуністичних революцій. Ним стала брутальна фальсифікація політичних виборів: перших прямих виборів президента Югославської федерації (24 вересня 2000 р.), президентських виборів в Україні (31 жовтня та 21 листопада 2004 р.), парламентських – у Грузії (2 листопада 2003 р.) та Киргизстані (27 лютого і 13 березня 2005 р.).

В Югославії ЦВК повідомила, що в першому турі ніхто з кандидатів не одержав абсолютної більшості голосів, у Грузії ЦВК удвічі збільшила кількість голосів, відданих за урядовий блок «За нову Грузію», у Киргизстані 90% депутатських мандатів було розподілено між прибічниками А. Акаєва, серед яких було і двоє його дітей, тощо. Брутальні фальсифікації викликали масове обурення, люди вийшли на вулиці й почали тиснути на владу, домагаючись перегляду результатів виборів. Вирували багатотисячні мітинги, демонстрації, виникали «майдани», ініціювалися страйки.

В Україні вибори XXI століття викликали до життя велику кількість політичних міфів, які впливають на свідомість населення. Наприклад, один із таких міфів суттєво вплинув на розвиток політичних подій у державі. На думку вітчизняного вченого Ю. Шайгородського, це міф про сформовану партійну систему, яка спроможна делегувати своїх представників для управління державою. Міфічна партійна система, а точніше – велика «безсистемна» кількість політичних партій, з одного боку, не стала уособленням суспільних інтересів чи інтересів окремих верств населення. З іншого боку, партії-переможниці виборчих

перегонів отримали реальну владу не лише в центрі, а й на місцях. Захищаючи інтереси певних бізнес-структур щодо перерозподілу власності та сфер економічного впливу, партійна влада постійно намагається перенести бізнес-конфлікти на політику. Більше того, у ці конфлікти втягується все суспільство [10, с.61-62].

Таких міфів в Україні надто багато: міф про чемпіонат «Євро-2012», який об'єднає зусилля українців та влади у розбудові економічної і соціальної інфраструктури; міфи про професійну армію, про «закон один для всіх», про можливість «поліпшення життя вже сьогодні», міфи про неоліберальну стратегію розвитку держави, про «євроінтеграцію вже найближчим часом», про «газову трубу» як аргумент у системі надійного енергозабезпечення, міф про те, що «завдяки» нерозвиненості фондового ринку економічна криза не зачепить Україну, міф про ВТО і конкурентоспроможність українських товарів на зовнішніх ринках і, нарешті, міф про дієву й ефективну владу в Україні тощо. Загалом перелік сталих міфів у соціокультурному середовищі дуже великий.

Наприклад, за чудово виготовленим рекламним іміджем виборцеві важко буває розрізнити справжні ділові і моральні якості кандидатів, визначити їхні політичні позиції. Така рекламно-маніпулятивна діяльність перетворює вільний свідомий вибір громадян на формальний акт, заздалегідь запрограмований фахівцями з формування масової свідомості. Політичний вибір у широкому електоральному просторі не може бути суто раціональним, продуманим та виваженим. Опора на міфологічні засади свідомості, колективне підсвідоме часто робить його інтуїтивно-вибірковим, чуттєво забарвленим, таким, що не пояснюється розумом.

У виборчих кампаніях дуже широко використовується такий елемент політичного міфу, як атрибуція. Це механізм, який дозволяє людині організувати інформацію відповідно до її значущості саме для цієї людини. Наприклад, у країнах пострадянського простору з'явився феномен «кольорових» революцій, атрибути і символи політичних партій, по яких електорат упізнає лідерів тощо.

Дуже часто у виборчому процесі використовують ще один із елементів політичного міфу - формування образів та понять, що стає частиною повсякденної активності людської свідомості. У реальному житті людина стикається з величезною кількістю явищ та подій, тому набагато легше класифікувати їх у певні рубрики, ніж аналізувати щоразу кожний окремий елемент. Величезну роль при цьому відіграють психологічні асоціації (наприклад, Японія –

Фудзіяма, суші, самураї, характері; місто Донецьк – вугілля, троянди, футбол, екологічне забруднення, мафія тощо). Асоціації можуть бути як позитивними, так і негативними, можуть виникати стихійно, а можуть культивуватися та підкреслюватися зацікавленими силами.

Приєм створення ефекту перемоги та переваг є найяскравішим прикладом застосування політичного міфу. Це численні лозунги та формули політичних сил, наприклад: «Ми – сила, ми – надійність, ми – впевненість у завтрашньому дні», «Дія та сила!», «Вона переможе, Вона – це Україна», «Тільки йому можна довірити країну» тощо. Часто цей прийом включає інший, наведений Д. Карнегі та іншими психологами, суть якого така: «Створіть людині імідж, який вона буде намагатися виправдати». Як зразок - фрагмент політичної пропаганди: «Партія регіонів вірить у вашу високу громадянську активність. Незабаром майбутнє України залежатиме від вас... Прийдіть та проголосуйте...» Ось інший приклад застосування цього прийому: «Ти перемиг. Рік тому ти відстояв свій вибір... Але вони хочуть повернутися... Ти – єдиний, хто може це змінити». Сьогодні в українській політиці розпочинається експлуатація ще одного міфу – міфу про «викрадачів перемоги майдану».

Підбиваючи підсумки, можна зазначити, що вибори є одним із механізмів, за допомогою якого реалізується той чи інший політичний міф. Завдяки вмілому використанню політичного міфу у процесі виборів він виступає як явище сучасної суспільної свідомості, результат певних соціальних і політичних процесів і водночас здатний самостійно продукувати різні суспільні процеси. За своєю суттю нинішній політичний міф є запрограмованим утворенням, яке реалізується у сучасній політичній свідомості. Окрім того, за своєю будовою політичний міф - це система, керована двома взаємозалежними і взаємообумовленими концептами: вірою і метою. Та або інша модифікація політичного міфу, функціонуючи в сучасній суспільній свідомості, як правило, перебуває у взаємозв'язку та взаємовпливі з іншими різновидами сучасних міфів: релігійними, історичними, соціальними та виборчими міфами.

1. Барт Р. Мифологии. / Р. Барт. – М.: Изд. им. Сабашниковых, 1996. – 312 с. 2. Кассирер Э. Миф государства / Э. Кассирер // Феномен человека. Антология. М.: Высшая школа, 1993. – С. 108-123. 3. Леви-Стросс К. Мифологии. / К. Леви-Стросс. – М.: Университетская книга, 2000. – 406 с. 4. Політологічний енциклопедичний словник / Упорядник В. Горбатенко; За ред. Ю.

Шемшученка, В. Бабкіна, В. Горбатенка – К.: Генеза, 2004. – 736 с. **5.** Полосин В. С. Миф. Религія. Государство. / В. С. Полосин. – М.: Ладомир, 1999. – 440 с. **6.** Усов Д. В. Міфологізація свідомості в сучасному суспільстві: Автореф. дис. ... канд. філос. наук: 09.00.03 / НАН України. Ін-т філос. ім. Г.С.Сковороди. – К., 2002. – 19 с. **7.** Хюбнер К. Истина мифа. / К. Хюбнер. – М.: Республика, 1996. – 327 с. **8.** Цуладзе А. Политическая мифология. / А. Цуладзе. – М.: Изд-во Эксмо, 2003. – 384 с. **9.** Шайгородський Ю. Ж. Політика: взаємодія реальності і міфу. / Ю. Ж. Шайгородський. – К.: Знання України, 2009. – 400 с. **10.** Шайгородський Ю. Ж. Політична міфологія у кризовому суспільстві // Ю. Ж. Шайгородський // Освіта регіону: політологія психологія комунікації. – 2009. - № 1. – С. 61-62.

УДК 324 (477)

ВИБОРЧА КАМΠΑНІЯ В УКРАЇНІ: ПОШУК ОПТИМАЛЬНОЇ МОДЕЛІ

О. Колесников

У статті досліджуються основні структурні елементи виборчої кампанії. Автор робить спробу проведення межі між стратегією і тактикою виборчої кампанії. Розглядаються підходи, ефективні в сучасних умовах, а також запропоновані оптимальні моделі вітчизняних виборчих кампаній.

Ключові слова: виборча кампанія, виборчі технології, стратегія і тактика виборчої кампанії, електоральна поведінка.

The basic structural elements of election campaign are reviewed in the article. The author makes an attempt to differentiate strategy from tactics of election campaign. He also reviews an effective approaches for today and offers optimal models of domestic election campaigns.

Keywords: election campaign, election technologies, strategy and tactics of election campaign, electoral behavior.

Сучасна виборча кампанія є багатоаспектним феноменом, що відрізняється високим ступенем технологізації і має доволі складну й розгалужену структуру. Наголосимо, що у цьому контексті виборча кампанія розуміється у вузькому змісті, тобто така, що